

К. ОЛАС (Ужгород)

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПЕРЕХІДНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Будь-яке суспільство, незважаючи на те, на якому етапі розвитку воно знаходиться, потребує ціннісної аргументації власного існування в конкретному історичному моменті. Ба більше, ця ціннісна аргументація стає підставою формою його розвитку, визначає можливі перспективи з «натяком» на прогрес чи регрес. Цікавим є той факт, що відсутність/наявність системи політичних цінностей суспільства дає змогу стверджувати про рівень морально-психологічної зрілості соціуму, його готовність приймати певні політичні (і не тільки) рішення, вміння бути відповідальним за те, що діється і адекватно реагувати на зовнішні пропозиції і загрози.

Людина – це свідомо істота. У тому значенні, що вона усвідомлює умови власного існування, поставлену мету і засоби її здійснення, регулятивні норми поведінки, форми соціального контролю, наявний статус і приписаний сценарій рольової діяльності, власні домагання та міру їх реалізації. Однією з особливостей людини є здатність надавати речам і явищам дійсності ціннісних рис, здійснювати їх певну оцінку і діяти у відповідності з ними. У такому разі цінності та оцінки стають чинниками людських дій, визначають їх зміст і спрямованість. Тому вони повинні розглядатися в контексті взаємодії людини зі своїм суспільним оточенням [9].

В українській мові у тому самому значенні, що термін «цінність» вживається термін «вартість». Кожній сфері буття людини відповідають певні цінності. До цінностей відносять передусім усе те, що природа надала в користування людині — чисте повітря, воду, корисні копалини, родючі ґрунти, ліси, багаті на рибу ріки і моря. Це — *природні цінності*. Негативними природними цінностями є брудне повітря, землетруси, вулкани, смерчі та інші природні явища, які завдають шкоди господарській діяльності. Цінністю є здоровий стан організму (*біологічні, вітальні цінності*), а її антиподом — хвороба. Цінностями є певні душевні стани (*психічні цінності*) — відчуття комфорту, піднесеності, закоханості, радості, щастя та ін. Протилежними їм є переживання смутку, нещастя, горя [8].

Соціо-політичними цінностями є зайнятість населення, злагода в суспільстві, порядок, мир, демократія. Їм протистоять безробіття, соціальні катаклізми, антагонізми, війни. Особливу увагу звернемо на духовні цінності. Адже їм належить засаднича функція – вони стоять в основі світогляду людини як особи і як громадянина. До сфери *духовних цінностей* належать найвищі ідеали людства (добро, прекрасне, істина, свобода, справедливість, святість) і предмети культури, в яких вони об'єктивувались (художні твори, релігійні, моральні і юридичні системи, наукові теорії). Їх антиподами є зло, неістина, потворне, несправедливість, гріховність і явища, в яких вони втілились. Усі ці різноманітні предмети і феномени робить цінностями, об'єднує певне їх відношення до людини. Всі вони спрямовані на благо людини, на її утвердження в житті. Саме в цьому і полягає основна особливість цінності.

Цінність — феномен, який об'єктивно, за своєю природою є благом для людини, спрямованим на утвердженні її в бутті, реалізації її творчих можливостей.

Норми – це практично діяльний, модельний аспект цінності. Вони забезпечують регулярність і регулятивність

соціальних відносин і форм діяльності, надають однозначності та визначеності статусу і ролі. Норми передбачають фіксовані правила і рамки діяльності, а також процедури стосунків і способи розв'язання суперечностей чи конфліктів. Норми утримують у собі сукупність писаних і неписаних правил, дозвіл і заборону, заохочення і покарання, санкції. Вони містяться в звичаях, реальних структурах повсякденного буття, традиціях, звичках, способі життя, усталених вербальних та інших формах комунікації [3].

Соціальну ситуацію, коли норми втратили свою ефективність, Е. Дюркгейм назвав аномією (ненормована, асоціальна, безнормна). Вона може виникнути з причин об'єктивного зникнення регулятивних норм (розпад соціальної тканини, суспільна криза або надто швидкі структурні перетворення) або з причин внутрішньої конфліктності норм, а також статусів і ролей, їх невідповідності між собою. Можливий і такий випадок, коли індивід або не бажає, або не може наслідувати нормам [7].

Аномія лежить в основі девіації, патологічного відхилення соціальної поведінки. Наявність аномії Е. Дюркгейм вважав показником розриву суспільних зв'язків, деформації соціальної солідарності чи контрольних інституцій, які забезпечують обов'язковість соціальних норм. У його очах це безумовна патологія. Але сучасний американський соціолог Р. Мертон вводить більш тонке розмежування. Він розрізняє делінквентів нижчого і вищого ґатунку. Причина відхиленої поведінки перших випливає із неможливості досягти законної мети законними засобами, делінквенти другого порядку ("інноватори", "бунтарі", "революціонери") прагнуть ствердити нові цінності і започаткувати нові засоби їх досягнення, тобто ввести нові правила соціальної гри.

Реальне бачення закономірностей історичного поступу до мети вимагає визнання прямої і безпосередньої залежності між відсутністю індивідуальних довготривалих та перспективних мотивацій і не сформованістю рушійної ідеї(ідеології) суспільства. Звичайно, не слід займатись фетишизацією понятійно-категоріального апарату, роблячи суспільство заручником світоглядних фантомів. Одним з важливих кроків на шляху до розв'язання кризових, ентропійних процесів в суспільстві є своєрідна ревізія системи цінностей.

В період стабільності соціальна поведінка цілком передбачувана. Вона підпорядковується переважно економічній необхідності. В нестабільний період різко зростає кількість можливих варіантів розвитку суспільства. Зникають природні закономірності поведінки. Саме в такий період, в точці бифуркації системи, зростає вплив різних ціннісних моделей та ідеалів, які пропонують для реалізації той чи інший варіант майбутнього.

Акцентуємо увагу на ключовій особливості функціонування цих моделей: ціннісно-нормативний набір, який у звичайному стабільному стані репрезентує собою моральний ідеал суспільства, моральний взірець, „етос" соціальної групи, стильові особливості життя того чи іншого прошарку, в кризовому суспільстві перетворюється на політичні ціннісні орієнтації. На основі політичних ціннісних орієнтацій формується багато політичних проєктів, ідеалів, які пропонуються суспільству як можливі моделі розвитку. І майбутнє настає як результат боротьби політичних ідеалів і політичних цінностей [9]. Міра життєздатності суспільства залежить від того, наскільки на рівні масової свідомості сформована система смислів, за допомогою яких людина співвідносить із зовнішнім світом. Ці смисли пояснюють сутність розділеного всіма життєвого досвіду... Їх втрата призводить до ситуації нерозуміння, яку люди не в змозі витримати і яка спонукає до пошуку нових смислів, аби не залишитися в духовному вакуумі й нігілізмі [7].

Саме система первинних смислів як ключовий елемент культури задає індивіду «трансчасову концепцію реальності», налаштовує на певну поведінку, обумовлену місцем людини суспільній і загалом всесвітній ієрархії. Людина загалом така, якими є її уявлення про трансцендентальні моральні цінності, що впливають на її життя та життя інших людей.

Система первинних смислів, або ж цінностей, формує певну модель культури, котра, в свою чергу, цементує спільноту. Альбер Швейцер з цього приводу писав: « Розвиток культури полягає в тому, що розумні ідеали, покликані сприяти прогресу людства, сприймаються індивідами і, полемізуючи в них з дійсністю, набувають такої форми, котра сприяє найефективнішому та найдоцільнішому їх впливу на умови життя людей. Спроможність людини бути носієм культури...залежить від того, в якій мірі вона є одночасно вільною і думаючою істотою. Думаючою вона повинна бути для того, щоб взагалі спромогтись сформувати й належним чином викласти розумні ідеали. Вільною вона має бути для того, аби поширити свої розумні ідеали на універсум» [6].

Людина завжди буде залишатись основною цінністю в суспільстві, адже їй дана велика свобода вибирати принципи за якими вона буде влаштовувати собі життя. От і зараз на сучасному етапі розвитку нашої держави, ми повинні усвідомити той факт, що саме ми, а не хто інший є безпосередніми творцями нашої політичної системи і саме від нас залежить її розвиток чи деградація. Однак наша воля, енергія повинні бути спрямовані не на зовнішні прояви, такі як державні інститути, а перш за все на самого себе, на реформу свого внутрішнього світу, свого відношення до оточуючих. Адже саме на такому мікрорівні, де суть влади у володінні перш за все собою, своїми емоціями, думками – формується влада на макрорівні – на рівні держави, її інститутів. Тільки тоді політична система, суспільство будуть такими, якими ми хочемо їх бачити.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства все з більшою гостротою постає проблема відродження культури та духовності, що базується на формуванні потужної системи глибоких морально-етичних цінностей. Всі ці складні питання підштовхують вітчизняну філософську та педагогічну думку до нового осмислення таких понять як культура, духовність, цінності.

Україна переживає нині досить скрутні часи. Нестабільна економічна та політична ситуація призводить до подальшого зубожіння населення. І весь цей комплекс соціально-економічних проблем ускладнюється все більш глибокою культурною кризою, яка спричиняє духовну деградацію суспільства, втрату ціннісних орієнтирів і подальший моральний занепад нашого народу. Відомо, що культура і духовність це цивілізовані ознаки будь-якої нації, без яких вона взагалі не може існувати. Нація, в якій нівелюються духовні цінності приречена на загибель і це лише справа часу. Тому в цих умовах дуже важливою є активізація зусиль з підвищення духовного рівня українського народу, формування у нього стійкої системи глибоких морально-духовних цінностей, оскільки саме вони складають основу мотиваційної сфери як особистості, так і

суспільства в цілому. Те, чим керується окрема людина чи певна спільнота в своїх діях, досить чітко висвітлює її глибинну сутність. Якщо особистість чи суспільство сповідує високі гуманістичні цінності, то цілі і засоби її досягнення також будуть досить високими і гуманними. Тільки таким чином ми можемо досягнути поступового економічного, політичного й духовного піднесення нашої країни, оскільки ці сфери досить тісно переплетені і взаємопов'язані [1].

На думку автора, невичерпним джерелом духовних цінностей було і буде християнство. Адже християнство є багаторівневою аксіологічною системою, своєрідною "матрицею" цінностей, що прагне охопити всі суспільні й індивідуальні потреби та забезпечити цілісність функціонування людського буття, адекватність взаємин з дійсністю.

Специфіка християнської ціннісної орієнтації розкривається в понятті "внутрішньої людини", що відображає особливості християнського світогляду і світовідчуття. Християнська аксіологія забезпечує віруючому розуміння місця й значення життя людини, високу інтенсивність емоційних переживань та можливість реалізації поведінки в релігійних рамках. Християнські цінності містять значний психотерапевтичний потенціал, тому що беруть участь у підтриманні духовного балансу особистості і є засобом досягнення соціально-психологічної стабільності [5].

З християнської точки зору: щоб бути свідомим патріотом рідної України, не треба лише говорити про національну ідею та національні інтереси, а треба і робити все, щоб в країні були втілені основи соціальної справедливості, справжньої людяності і Правди Божої. Доктринальний досвід християнської соціальної думки надзвичайно великий і глибокий. Він має невичерпні пізнавальні можливості й здатний розкривати вказані грані політичної реальності і висвітлювати такі смислові метафізичні відтінки сучасної політики, які приховані від сучасного секулярного світу непомітною завісою релятивізму й політичної кон'юнктури [4].

Отож, з огляду на те, які функції виконують християнські цінності (легітимізуюча, світоглядна, регулятивна, інтегративна та сенсоформуєча), можна стверджувати про необхідність їх артикуляції і переведення в площину практичного життя перехідного українського суспільства. Адже християнство формує свідому і думаючу людину, яка здатна робити вибір і нести за нього відповідальність, а саме з таких осіб і складається розвинене суспільство.

Християнство пропонує такі духовні цінності, які об'єднують суспільство, творять спільноту, що будується на принципах солідарності, взаємоповаги та толерантності. Вміння визнавати свої провини – це ознака зрілості, а не слабкості. Будуючи українське суспільство, кожен громадянин має керуватися такими принципами, які не ведуть до стагнації чи екзистенційного вакууму, а до того, що ми називаємо розвитком і поступом. Бо духовність, духовні цінності – це така сфера людського буття, яка дає основу всім іншим виявам людського існування (соціального, економічного, політичного), вона пронизує все, надаючи йому сенсу. Таким чином саме загальнолюдські релігійно-духовні цінності лежать в основі існування як суспільства в цілому, так і окремої особистості. І саме від того, чи керуватиметься дане суспільство чи конкретна людина такими цінностями як добро, свобода, справедливість, солідарність, любов, демократія, залежатиме як її особиста доля, так і майбутній добробут всього народу.

Віктор Франкл зазначав, що цінностям не треба вчити, їх треба проживати. І цей принцип може бути цілком дієвий в умовах сучасного перехідного українського суспільства. Якби політична і інтелектуальна еліта відмовилась від ситуативної поведінки, нівелюючи раніше проголошені нею ж моральні принципи, а «проживала» ці принципи-цінності незалежно від обставин, то можливо сьогодні український соціум був зразком якості життя, а не моделлю перехідного типу.

Україна вже мала досвід, коли цінності перемогли над прагматизмом і примітивністю. «Помаранчева революція» була виявом того, що українські громадяни прагнуть утвердження найвищої цінності – поваги до гідності особи, насамперед через забезпечення дотримання основних прав і свобод, створення можливостей для праці і гідної її оплати, через рівність всіх перед законом, через утвердження соціальної справедливості.

Граничні ситуації в житті соціуму, як свідчить досвід "помаранчевої революції", можуть "знімати" конфесійні розбіжності, при цьому виявляють загальнодуховний (як відкритість) потенціал людини, спільноти, суспільства. Спільнота й звертається до індивідуальності, що є шляхом до розбудови "громадянського суспільства".

Цілком слушно відмічає український дослідник Г.Косуха, що «в основі духовно-національного відродження мають бути цінності, які зрозумілі і близькі кожній людині, незалежно від її політичних, релігійних та інших поглядів і переконань, становища в суспільстві». Саме такими можуть і повинні стати загальнолюдські цінності, вироблені протягом всієї історії світової цивілізації і, які, зокрема, були освячені християнською релігією. Відкриття українському народу такого роду цінностей і становить головні завдання сучасної культури, сенс того, що можна було б назвати новою духовністю, більш універсальною, ніж всі попередні її форми. Не слід применшувати цього надзвичайно складного і важкого завдання. Важливою складовою цього процесу є відродження національного духу, національної самосвідомості, основою якої є національна ідея, яка і повинна піднести рівень гідності українців і сприяти формуванню у них усвідомлення значимості і цінності нашої держави як невід'ємної складової європейської та світової цивілізації.

1. Визначення цінностей. Об'єктивістська та суб'єктивістська концепції цінностей [Електронний ресурс] . – Режим доступу до вид. : http://ebk.net.ua/Book/philosophy/prichepiy_filosofia/part3/3401.
2. Духовні цінності як основа відродження української нації [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вид. : http://www.ukrpart.org/to-help/filosof_klub/3979.html
3. Криза цінностей: що таке добре, а що – погано? [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вид. : http://dialogs.org.ua/ua/dialog.php?id=68&op_id=1152
4. Мартишин Д. Церква і політика. [Електронний ресурс] / Діонісій Мартишин. – Режим доступу до вид. : <http://www.personal-plus.net/356/6028.html>
5. Пирог Г. Ціннісна природа релігії (аксіологічний аналіз християнства): дис... канд. філос. наук: 09.00.11 / Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. - К., 2005. [Електронний ресурс] / Ганна Пирог . – Режим доступу до вид. : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/29891.html>
6. Савельєв В. Мораль і політика: проблеми взаємодії [Електронний ресурс] / Віктор Савельєв. – Режим доступу до вид. :

<http://www.personal-plus.net/245/2626.html>

7. 7. Смысл життя. Життя, смерть і безсмертя в контексті призначення людини в світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вид. : http://www.pravo.vuzlib.net/book_z238_page_35.html
8. Цінності в житті людини та суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вид. : <http://ua.textreferat.com/referat-8834-1.html>
9. Цінності як визначальна характеристика людського буття [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вид. : <http://kimo.univ.kiev.ua/Phil/50.htm>

SUMMARY

Olas K. THE MORAL VALUES – THE FACTOR OF THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN SOCIETY.

The author in this article considers the role of the moral values in the life of the society. The moral values in general and the Christian in particular play a big role in the development of the Ukrainian society.